

UPUTE ZA NASTAVNIKE

MODUL 7 - MEDIJSKA PISMENOST

Ovaj modul za razliku od ostalih modula razvio je Europski parlament.

Na sve nas nastoji se utjecati na neki način, bilo iz komercijalnih bilo političkih razloga. Katkad ta nastojanja služe samo da nam zaokupe pozornost i privuku nas. Neki su učenici vjerojatno svjesni te pojave, no drugima to može biti potpuno novi koncept. U razredu može biti učenika koji se tijekom informiranja o određenim temama oslanjaju na izvore dezinformacija ili koji jednostavno vjeruju u određene dezinformacije. Provjeravanje činjenica najučinkovitiji je alat s pomoću kojega možemo otkriti što je istina, no oduzima mnogo vremena zbog čega je nemoguće provjeriti sve vijesti. Važno je znati kada treba posumnjati.

Ova lekcija uključuje vježbu kojom se učenike osposobljava da prepoznaju potencijalno manipulativan sadržaj i raspravu o tome kako da ne nasjednu na lažne informacije. Time će ih se osvijestiti i o vlastitim ranjivostima na temelju toga kako prihvaćaju vijesti i kako izražavaju vlastito mišljenje.

Lekcija je spoj skupnih aktivnosti i prezentacija. Obuhvaća i ideje za igre na tu temu te preporuke za dodatnu literaturu i popise europskih organizacija za provjeravanje činjenica.

METODOLOGIJA	TRAJANJE	MATERIJALI
Početna prezentacija i igra	15 min.	- Pametni telefon za svaku skupinu
Vježba i rasprava u skupinama	30 min.	- Računalo, projektor i ploča
Završno izlaganje	10 min.	- Računalo, projektor i ploča

CILJEVI I KOMPETENCIJE

STAV

- Učenici postaju svjesni...
 - ... znakova upozorenja koji upućuju na manipulativan sadržaj
 - ... da se njima može manipulirati – kao i bilo kim drugim

ZNANJE

- Učenici uče...
 - ... što su dezinformacije i glavne razloge njihova nastanka
 - ... određene tehnike provjeravanja činjenica
 - ... određene konkretne primjere mjera EU-a za suzbijanje dezinformacija

KORAK PO KORAK

1. POČETNA PREZENTACIJA I IGRA

OBLIK RADA

Nastavnik učenike u razredu podijeli na manje skupine. Započinje lekciju prikazivanjem dviju slika s lažnim vijestima (prvi niz dijapozitiva).

TIJEK

- Učenici moraju reći smatraju li da je vijest istinita ili im se čini da je nepouzdana te objasniti zašto. Nakon što svaka skupina iznese svoje ideje, nastavnik otkriva rješenja. Slijedi rasprava s učenicima o različitim izvorima vijesti. Učenici su zamoljeni da navedu izvore koje upotrebljavaju (ili s kojima su upoznati, za mlađe učenike) kako bi saznali najnovije informacije o tome što se događa u društvu i svijetu. Odgovori mogu uključivati novine i časopise, televiziju, radio, internetske medije, blogove, podcaste, društvene mreže, prijatelje itd.
- Na ploču napišite izvore informacija koje učenici u razredu najčešće upotrebljavaju. Potaknite učenike da razmisle na temelju čega smatraju da je određeni izvor pouzdan ili nije pouzdan. Je li do njega jednostavno ili teško doći? Može li mu se vjerovati? Zna li tko je autor članka? Također ih pitajte zašto upotrebljavaju te izvore te neka navedu argumente za i protiv.
- Povezivanje navedenoga sa slikama s početka prezentacije – pitajte učenike jesu li u posljednje vrijeme naišli na bilo kakve neobične vijesti. Na koji način? Odakle su došle? O kakvom je izvoru riječ? Zašto se o tome pisalo? Tko je pisao o tome?

Ako se učenik sjeća pojedinosti sumnjivih vijesti, to je dobar znak. Međutim, mnogim učenicima bit će se teško prisjetiti gdje su pročitali te vijesti i tko ih je napisao. Jednostavnije je zapamtiti priču nego njezinu pozadinu. Ako se učenici ne mogu prisjetiti primjera neobičnih vijesti, mogu ih potražiti kasnije tijekom vježbe.

SADRŽAJ: OPISI DIJAPOZITIVA

1. Nasjesti – ili ne?

Prezentacija je sastavljena kao uvod u dezinformacije, napose one koje se odnose na Europsku uniju te time i na institucije EU-a, uključujući Parlament. Cilj joj je i pružanje savjeta o tome kako izbjeći zamke zlonamjernih aktera.

2. Zagrijavanje: Pouzdano ili ne?

Počnimo s jednostavnim primjerom koji vjerojatno nikoga neće zavarati, nego će sve samo nasmijati. Ovdje bi bilo idealno kad učenici ne bi samo naveli da je članak o NLO-u neuvjerljiv, nego i kad bi iznijeli svoja mišljenja o slikama i naslovima. Zapravo, ovdje možemo prepoznati nekoliko uobičajenih uzoraka lažnih vijesti: izmanipulirane slike, riječi napisane velikim slovima, oštar ili pretjeran izričaj. Izvor je teoretičar zavjere.

3. Pouzdano ili ne?

Nepouzdanost: ovdje je važno provjeriti izvore te mogu li se tvrdnje potkrijepiti čvrstim dokazima ili priznatim studijama u stvarnom svijetu (u ovom slučaju to nije moguće). Izvori su isto tako upitni (pogledajte poveznicu na stranicu i račun na Twitteru).

4. Pouzdano ili ne?

Nepouzdanost: ovdje je važno provjeriti izvore te mogu li se tvrdnje potkrijepiti dokazima (u ovom slučaju to nije moguće). Korisna je i dvostruka provjera s obzirom na to da su klimatske promjene znanstveno dokazane.

5. Stvarno ili izmišljeno?

STVARNE VIJESTI. Koliko god se naslov doimao nevjerovatno, zapravo je riječ o stvarnoj vijesti. Predmetni [videozapis](#), koji je objavio državni tajnik zatvorske uprave Rio de Janeira, prikazuje osuđenog trgovca drogom Clauvina da Silvu kojeg zatvorski zaštitari privode jer je pokušao pobjeći iz zatvora prerušen u mladu ženu.

Videozapis je na YouTubeu objavio službeni program **Global News**, odjel za vijesti i aktualna događanja kanadske televizijske mreže Global Television Network. Kvačica pored naziva računa upućuje na to da je najvjerojatnije riječ o pouzdanom izvoru.

2. VJEŽBA I RASPRAVA U SKUPINAMA

OBLIK RADA

Vježba: razred je i dalje podijeljen u manje skupine. Svaka bi trebala imati najmanje jedan pametni telefon.

TIJEK

- Zamolite učenike da prelistaju svoje uobičajene izvore vijesti i u njima potraže članke ili druge objave s društvenih mreža koje smatraju neobičnima (ne ubrajajući osobne i privatne poruke), koje smatraju posebno obmanjujućima ili koje se čine jednostavno predobre da bi bile istinite. U osnovi, trebali bi potražiti vijesti koje su izazvale snažnu reakciju i kojih se upravo stoga dobro sjećaju. Svaka bi skupina trebala pronaći dvije ili tri različite vijesti i predstaviti ih razredu.
- Nakon njihova izlaganja pitajte učenike što misle da je bio autorov cilj? Ako su vijesti dobili od prijatelja, misle li da je njihov prijatelj svjestan toga? Bi li podijelili te informacije s drugima?
- Povedite kratku raspravu o razlozima koji se kriju iza odluka pojedinih učenika. Cilj je potaknuti raspravu o tome kako nas naše postojeće zamisli i uvjerenja potiču da dijelimo vijesti i informacije koje su u skladu s njima bez ponovne provjere njihove valjanosti ili sadržaja. Poruka je ove aktivnosti da je važno pročitati sadržaj prije njegova dijeljenja te odlučiti temelji li se na čvrstim i pouzdanim dokazima.

Predložena pitanja za poticanje rasprave:

- Zašto ste odlučili podijeliti taj članak?
- Jeste li pročitali cijeli članak?

- Što smatrate najuvjerljivijim argumentom u članku?
 - Smatrate li da je taj članak istinit? Zašto?
 - Biste li podijelili članak i da ste drukčijeg razmišljanja?
 - Smatrate li da je taj članak uvjerljiv i ljudima koji nisu istog razmišljanja? Zašto?
- **Mišljenje ili činjenica?** Istaknite razliku između mišljenja i činjenice.
 - Sad pristupite **konceptu dezinformacija**. Prikažite (pojednostavnjenu) definiciju dezinformacija u prezentaciji.

Za usporedbu: **definicija EU-a:** pojam dezinformacija označava dokazivo lažnu ili obmanjujuću informaciju koja je smišljena, iznesena i širi se radi stjecanja ekonomske koristi ili namjernog zavaravanja javnosti te koja može naškoditi javnom interesu. Šteta javnom interesu uključuje ugrožavanje demokratskih procesa i javnog dobra kao što su zaštita zdravlja građana EU-a, okoliša ili sigurnosti. Dezinformacije ne uključuju nenamjerne pogreške, satiru i parodiju, kao ni jasno naznačene stranačke vijesti i komentare.

SADRŽAJ: OPISI DIJAPOZITIVA

6. ZAPOČINJE AKTIVNOST U RAZREDU

7. Razmišljanje o našim izvorima informacija

Zamolite učenike da prelistaju svoje uobičajene izvore vijesti i u njima potraže vijesti ili druge objave s društvenih mreža koje smatraju neobičnima (ne ubrajajući privatne poruke namijenjene isključivo njima) ili posebno obmanjujućima ili koje se čine jednostavno predobre da bi bile istinite. U osnovi, trebali bi potražiti vijesti koje su izazvale snažnu reakciju i kojih se upravo stoga dobro sjećaju. Svaka bi skupina trebala potražiti najmanje jedan primjer koji će predstaviti ostatku razreda.

8. Na koji način neobično?

Na ploči napišite izvore informacija koji se u razredu najčešće upotrebljavaju. Potaknite učenike da razmisle zašto smatraju da je određeni izvor pouzdan ili nije pouzdan. Na primjer: Je li besplatan ili ste ga platili? Je li do njega jednostavno ili teško doći? Možete li vjerovati tim informacijama? Zna li tko piše članak?

Također ih pitajte zašto upotrebljavaju te izvore te neka navedu argumente za i protiv.

Zadajte učenicima da povežu svoje primjere neobičnih članaka s jednom ili više navedenih kategorija.

Povežite navedeno sa slikama s početka prezentacije – pitajte učenike jesu li u posljednje vrijeme naišli na bilo kakve neobične vijesti. Na koji način neobične? Odakle su došle? Iz koje vrste izvora? Zašto je članak napisan? Tko ga je napisao?

Ako se učenik sjeća pojedinosti sumnjivih vijesti, to je dobar znak. Međutim, brojnim učenicima bit će se teško prisjetiti gdje su naišli na te vijesti i tko ih je napisao. Jednostavnije je zapamtiti priču nego njezinu pozadinu. Ako se učenici ne sjećaju nikakvih neobičnih vijesti, potražiti će ih kasnije tijekom vježbe.

9. Mišljenje ili činjenica?

Istaknite razliku između mišljenja i činjenice.

Što je činjenica? Činjenica je nešto što se može provjeriti i potkrijepiti dokazima.

Što je mišljenje? Mišljenje se temelji na uvjerenju ili stajalištu. Ne temelji se na dokazima koji se mogu

provjeriti. Neki ljudi mogu smatrati da je zapravo obrnuto. Zamolite učenike da pročitaju članke i označe dijelove koji su mišljenja, dijelove koji su činjenice s navedenim izvorom i dijelove koji su naizgled činjenice, no ne navode se izvori. Zamolite razred da iznese svoja zapažanja.

10. Što su dezinformacije?

Pitajte učenike znaju li što su dezinformacije. Usporedite primjere učenika s definicijom. Jesu li neki od njih mogli biti dezinformacije?

Ako nisu, što bi se moglo uvrstiti među dezinformacije? (Primjerice, neugodne vijesti ili mišljenja, promidžba, pogreške ili nesporazumi)

3. ZAVRŠNA PREZENTACIJA

TIJEK

- Istaknuti određene probleme povezane s dezinformacijama i naglasiti kako se bilo koga može zavarati, osobito ako:
 - su uključeni snažni osjećaji (ljubav, strah, nada);
 - je poruka od nekoga kome vjerujemo;
 - je poruka u skladu s našim postojećim uvjerenjima.
- Prvi korak u zaštiti od dezinformacija jest osvijestiti njihovo postojanje te činjenicu da i sami možemo postati njihova meta.

Provjeravanje činjenica dobar je drugi korak, a može biti i zabavno: podsjeća na igru detektiva, a učenici bi zaista mogli uživati u tome. Postupak provjere činjenica većinom zahtijeva podosta vremena, no učenici se ne smiju obeshrabriti jer često posebne značajke određene informacije otkrivaju mnogo o kvaliteti prenesene poruke.

- Objasnite razliku između netočnih informacija i dezinformacija. *[Nastavnik može odlučiti hoće li upotrijebiti taj sadržaj ovisno o razredu. Prikladniji je za učenike u dobi od 16 do 18 godina]*
- **Prepoznavanje „lažnih vijesti“**

Savjeti za provjeravanje činjenica [vidi sliku kompasa sa smjernicama u prezentaciji]

- **Prepoznavanje lažnih obavijesti (hoaxova) i trolova**

1. Kako mogu provjeriti pouzdanost profila na društvenoj mreži?

Oznaka provjerenog računa: javne osobe i određeni ljudi na Twitteru i drugim društvenim mrežama zahtijevaju da im se računi označe kao „provjereni“ kako bi se izbjegla lažna i neprimjerena upotreba.

Ako račun nije provjeren, no čini se da bi trebao biti, najbolje je biti na oprezu i dodatno provjeriti.

Povijest računa: provjerite vremenski prikaz objavljenog sadržaja, mrežu prijatelja i pratitelja, oznake „sviđa mi se“ i druge tragove kako biste vidjeli je li račun izrađen za posebnu svrhu, kao što je uplitanje u političku raspravu ili oglašavanje.

Crvene zastavice: računi s malo prijatelja ili koji izgledaju kao zombi računala; objavljene poruke koncentrirane su u jednom trenutku; nema objava izvornog sadržaja nego samo dijeljenje sadržaja s drugih računa.

2. Što je poveznica mamac (clickbait) i kako ću je prepoznati?

Poveznica mamac upotrebljava se za stvaranje pretjeranog i neistinitog sadržaja s namjerom privlačenja korisnika da posjete određenu poveznicu. Ta vrsta sadržaja često uključuje:

- naslove napisane velikim slovima;
- pretjerano naglašavanje (kao što su „IZVANREDNE VIJESTI” ili „PODIJELI” velikim slovima);
- nedorečeni naslovi.

Svaki od tih pristupa potiče nas da otvorimo poveznicu, čime putem oglašavanja donosimo zaradu onome tko je izradio poveznicu mamac. To se može iskoristiti i za prikupljanje podataka o nama, što se potom ponovno upotrebljava u marketinške ili druge svrhe.

3. Kako mogu provjeriti je li slika izvorna, je li upotrebljavana drugdje ili je li izmanipulirana?

Google Images brz je način provjere na koji je način slika podijeljena te u kojem kontekstu. Pretraga slika može se obaviti s pomoću datoteke ili poveznice.

SADRŽAJ: OPISI DIJAPozITIVA

11. Što je problematično kod dezinformacija?

Vratite se na koncept mišljenja i činjenica.

12. Dezinformacije mogu prouzročiti stvarnu štetu u stvarnom životu.

Primjer dezinformacije koja prouzročuje štetu.

13. Dezinformacije mogu dovesti u opasnost ljudske živote.

Primjer: neprimjereni zdravstveni savjeti mogu navesti ljude da se ne liječe, da podcijene ili precijene određenu bolest. Ova slika o bolesti COVID-19 dobar je primjer.

16. „Lažne vijesti” O čemu je riječ?

[Nastavnik može odlučiti hoće li upotrijebiti taj dijapozitiv ovisno o razredu. Prikladniji je za učenike u dobi od 16 do 18 godina]

Dezinformacije nisu jedina vrsta informacija koje mogu prouzročiti štetu svojim metama. Zapravo postoji mnogo vrsta. Nije toliko važno usredotočiti se na to što je lažno, a što istinito. **Brojne dezinformacije sadržavaju ponešto istine.** Nenamjerne pogreške obično nisu štetne (no mogu biti).

O širenju: dezinformacije se mogu širiti namjerno kao dio strategije ili poslovnog modela. Mogu se širiti i nenamjerno ili nesvjesno, primjerice zbog nedovoljno znanja i medijske pismenosti.

Pogrešne informacije: lažne su informacije koje se šire bez izričite namjere obmanjivanja. Primjer: slika u drugom kontekstu katkad može imati potpuno drukčije značenje. Katkad je to namjerno, katkad nije. Dezinformacije se, međutim, šire s jasnom namjerom zavaravanja i obmanjivanja.

17. Prepoznavanje točnih i netočnih informacija

Dobar prvi korak u zaštiti od dezinformacija jest osvijestiti njihovo postojanje te činjenicu da i sami možemo postati njihova meta.

18. Tužna, ali istinita priča o kravi Penki

„Bugarska krava Penka pobjegla je od kuće i slučajno prešla granicu sa Srbijom. Dva tjedna kasnije njezin vlasnik je primio poziv srpske policije da dođe i preuzme svoju kravu, koju su identificirali preko ušne markice. Sve krave u EU-u moraju ih imati.

Međutim, kada ju je vlasnik želio vratiti u Bugarsku, službenici graničnog nadzora zatražili su od njega dokumente kojima se dokazuje da je životinja zdrava. To je standardna procedura na granicama kada želite ući u EU. Nažalost, Penkin vlasnik nije imao takve dokumente, pa je krava je završila u rukama bugarskih vlasti. Penka je stavljena u karantenu te je čak mogla biti usmrćena da se otkrilo da nosi neku bolest. Nije joj bio dopušten ulazak u Bugarsku bez ikakvih dokumenata: na taj način EU nastoji spriječiti širenje opasnih bolesti životinja koje bi se mogle prenijeti na ljude.

O tom je slučaju najprije izvjestila bugarska organizacija za zaštitu životinja. Vijest su proširili međunarodni mediji i objavili članke u kojima se izražava zgroženost zbog briselske birokracije. Slučaj je također privukao veliku pozornost na društvenim mrežama. U samo nekoliko dana priča se pojavila u stotinama medija diljem svijeta, svaki put prepričana na potpuno isti način.

Penka je stvorila učinak grude snijega. Njezina priča pokazuje kako jedan smiješan mali incident može stvoriti čitavu priču koju bilo tko može iskoristiti kako bi okrivio birokraciju EU-a, pri čemu se u potpunosti zanemaruju stvarni razlozi graničnih kontrola.

Ta priča nije bila u potpunosti „lažna“, ali se pretvorila u dezinformaciju jer se upotrebljavala za iskrivljavanje stvarnosti iz političkih i komercijalnih razloga, čime je najobičnija granična kontrola pretvorena u globalnu raspravu protiv EU-a.”

19. Kompas sa smjernicama za provjeru činjenica

Postupak provjere činjenica većinom zahtijeva podosta vremena, no učenici se ne smiju obeshrabriti jer često posebne značajke određene informacije otkrivaju mnogo o kvaliteti prenesene poruke. Prepoznavanje „lažnih vijesti“: podijeliti na pogrešne informacije i dezinformacije (objasniti razliku!).

Savjeti:

- Pročitajte cijeli članak – odgovara li naslov sadržaju? Kako mogu provjeriti pouzdanost internetskih stranica? Analiza URL-a: uvijek provjerite je li riječ o izvornoj internetskoj stranici ili su naziv i ekstenzija URL-a neznatno izmijenjeni: cilj je da smeteni ili brzopleti čitatelj to ni ne primijeti. Stranice na kojima se objavljuju dezinformacije preuzimaju nazive poznatih izvora vijesti te izmijene sitne detalje.
- Potražite članak na internetu – potvrđuju li i drugi izvori tvrdnje iz članka?
- Znaete li o kakvim je izvorima riječ?
- Provjerite datum i autora: Javne osobe na društvenim mrežama često imaju „provjerene“ račune, kao i mediji i novinari. Osobe koje rade u informacijskog industriji često imaju internetske stranice ili druge javne profile na kojima se mogu pronaći informacije o njima i njihovu radu
- Provjerite izgledaju li slike neobično ili izmanipulirano. U takvom slučaju možete izvršiti obrnutu pretragu u tražilici Google Images.
- Uzimanje konteksta u obzir može vam pomoći da procijenite informacije: zamislite da vam proizvođač telefona kaže da mu se prodaja udvostručila. Sad dodajte kontekst: bio je prosinac, vrijeme blagdana, u trgovinama su bili brojni popusti, stoga je kupnja telefona jednostavno bila malo povoljnija. Nije li to bilo i očekivano? Isto se često događa i u javnim raspravama.

VIŠE RESURSA

Definicija dezinformacije na raznim jezicima sadržana u izvješću [„Kako prepoznati lažne vijesti“](#).

Internetske igre o dezinformacijama:

- [The Bad News Game](#) (nekoliko jezika) i [Bad News Game for Kids](#) (manje jezika). Izradite vlastite lažne vijesti. Standardna verzija, za osobe od 15 godina ili starije. Verzija za djecu od osam godina ili stariju.
- [Fakescape](#) (češki i engleski). Igre koje učenike uče kako „pobjeći“ lažnim vijestima. Na zahtjev i besplatno za nastavnike. Za trinaestogodišnjake ili starije.
- [Fakey](#) (engleski). Igra kojom se poučava medijska pismenost te način na koji ljudi barataju netočnim informacijama. Za šesnaestogodišnjake ili starije.
- [Escape Fake](#) (njemački i engleski). Aplikacija za igru koja se može preuzeti kako bi se naučila medijska pismenost na zabavan način. Za petnaestogodišnjake ili starije.
- [Millab](#) (engleski, gruzijski, armenski, azerbajdžanski). Zabavne igre za djecu o tome kako prepoznati lažne vijesti, trolove ili kiberzlostavljanje. Za dvanaestogodišnjake ili starije.
- [Troll Factory](#) (engleski). Igrači su trolovi koji stvaraju lažne vijesti. Za šesnaestogodišnjake ili starije.

Popisi organizacija za provjeru činjenica u brojnim državama članicama EU-a

- [Poynter Institute](#)
- [Facebook](#)
- EU-ova vlastita [skupina za suzbijanje dezinformacija](#) i kampanja [„razmisli prije nego što podijeliš“](#)

Ovaj modul za razliku od ostalih modula razvio je Europski parlament.

*Kontakt:
Odjel glasnogovornika – Europski parlament
europarl-spox@europarl.europa.eu.*

